תיאום כוונות

הרב צבי שמשוני

רקע

המבנה הנוכחי של לימוד התורה ברוב הישיבות, הן בארץ והן בתפוצות, התעצב בישיבות מזרח אירופה - בישיבת וולוז'ין המפורסמת ובעוד מספר ישיבות קצת פחות מפורסמות - במחצית השנייה של המאה התשע עשרה ועד למלחמת העולם השנייה. אמנם בישיבות הציוניות נוספו אלמנטים חדשים, לימודי אמונה ותנ"ך, שלא נמצאו כמעט בכלל בישיבות הישנות; אולם היסודות העיקריים של הלימוד הישיבתי, נוצקו שם ולא השתנו עד היום.[1] למותר לציין שאני מתייחס לישיבות רציניות, שלימוד הגמרא בבקיאות ובעיון הוא עמוד השדרה שלהן.

הישיבה הליטאית חרתה על דגלה את הרעיון של גידול תלמידי חכמים. חשוב לשים לב ולדייק: לא העמדת רבנים או דיינים, בוודאי שלא בעלי-בתים יראי שמים, אלא דווקא תלמידי חכמים. ישיבות ליטא שאבו אליהן את טובי הבחורים היהודים, כדי להעמיד דור של גדולי תורה. תכניות הלימודים בישיבות ליטא לא נבנו בשום פנים ואופן כמכוונות להכשרת רבנים. מי שחושב שהתקיימו שם תכניות הלכה, בדומה לכוללי ההלכה הקיימים היום, יופתע כשיגלה שלימוד ההלכה לא היה חלק אינטגרלי מתכנית הלימודים. עד היום בישיבות החרדיות נחשב לימוד ההלכה כאופציה דיעבדית, שאין לה מקום בתכנית הישיבתית הרגילה.

---

[1] היסודות לא השתנו אבל אין בית מדרש ללא חידוש ובוודאי שיש בישיבות שלנו חידושים.

בוגרי הישיבות הללו בליטא היוו את המאגר החשוב ביותר של תלמידי חכמים. מהם שמשו ברבנות ומהם כראשי ישיבות, אך רבים אחרים גדלו להיות סופרים וחוקרים וגם אישי ציבור. די אם נזכיר את בן ציון דינור, שהיה היסטוריון, חבר כנסת ואף שימש כשר חינוך. דינור למד בישיבת טלז, והיה תלמידו של הגאון רבי שמעון שקופ.

המטרה

רעיון זה של גידול תלמידי חכמים הוא הרעיון המרכזי שלמענו הוקמה ישיבתנו. יתירה מזו, לעניות דעתי הוא גם הרעיון המרכזי המצדיק את מסלול ההסדר. רק על גביו ניתן להסביר מדוע מוצדקת הפריווילגיה שניתנת לנו לקצר את השירות הצבאי.

לישיבה מגיעה מדי שנה קבוצה של בחורים בעלי כשרונות מעולים, שיכולים לגדול ולהיות מנהיגים של הדור הבא. חלקם ישמשו בתפקידים תורניים וחלקם בשאר המקצועות, אבל כולם בעלי פוטנציאל אדיר להיות מנהיגים.

מנהיגים אלו יתרמו לחברה ולאיכות החיים בה. הכשרתם והשכלתם התורנית הן הערובה הראשונה במעלה להפצת הדעת, לקידום ערכי התורה השוויון והחירות, הצדק והשלום, לשינוי הפער בין הרצוי למצוי, לתיקון עוולות חברתיות, להעמקת תודעת א-להים בחברה כולה, להנגשה רחבה של התורה וערכיה ולהפצתם בקרב אלה שנמנע מהם ללמוד.

ההשכלה התורנית המיוחדת הזו, היא הערובה לנצירת זיכרון העבר היהודי כעדות וכמקור השראה ומידע, והיא, ורק היא, מבטיחה את המשך היצירה בעלת המשמעות המרחיבה את אופקיו של האדם, מבארת לו את מהות ההלכה והמוסר, ואת המשמעות של חסד, צדק וצדקה; מעמיקה את כישוריו

הרוחניים והתרבותיים, ומאפשרת לו לקדם את עצמו ואת עם ישראל, ליעד של "מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת ה' כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים" (ישעיהו יא, ט).

בכל שנה יוצאים מהישיבה בוגרים ברמות שונות. בכל אשר ילכו יקחו עמהם משהו מהסביבה האינטלקטואלית התורנית והרוחנית, שבילו בה את שנותיהם הצעירות. אלו יחלקו מניסיונם עם זולתם; בין כרבנים, כדיינים וכאנשי חינוך, בין כבעלי תפקידים חשובים בחברה, בין כהורים ובין כחברי קהילה.

אין ספק שאנשים שנחשפו לחדוות הלימוד ולסקרנות אינטלקטואלית, להוראה מאתגרת, לאוצרות הרוח ולעושר הטמון בספרות התורנית, לבהירות מחשבה ורהיטות ביטוי, לאחריות תורנית והלכתית, דייקנות וביקורתיות, לרוחב אופקים ולידע עמוק, לסמכות הדעת, לחופש מחשבתי, למאבק מוסרי ולאומץ לבקר ולהתריע, יהיו אנשי תורה משכילים, שיתרמו לחברה ולאיכות החיים בה, בכל אשר יפנו. עליהם ייבנו היסודות האיתנים של בית המקדש השלישי.

כל זאת מעבר לתרומה המיוחדת שלהם לחייהם עצמם עליה נרחיב בהמשך.

תלמיד חכם - דרגת מינימום

מכאן ניתן להבין את הברור מאליו, התואר 'תלמיד חכם' אינו מבטא תפקיד, אלא מדרגה ויכולת אישית. יתירה מזו, אין מדובר ביכולת מוגדרת, אליה מגיעים לאחר הכשרה מסוימת. מדובר בצורת חיים שלמה, ובתהליך חיים שאינו מסתיים לעולם. לכן כאשר אנו מדברים על הכשרת תלמידי חכמים בישיבה, הכוונה היא לדרגת מינימום, שממנה והלאה יכול כל אחד להמשיך

בעצמו. אנו אמורים להביא כל אחד לדרגה של עצמאות. מכאן ואילך ימשיך כל אחד את תהליך התפתחותו כתלמיד חכם, בעצמו, ללא קץ.

מה היא הדרגה המינימלית הזו? מתי מגיעים לדרגה זו שבה הסתיים התהליך שלהשגתו עמלים אנו? ניתן לומר שכשבחור מגיע לנקודת המפנה, בה מתברר לו שבתוכו מקננת השאיפה ליישם את האידאל הזה בחייו; ואכן יש בכוחו לעשות זאת, הגענו לקו המטרה.

הגדרה זו של המטרה מבוססת על שני מרכיבים: המרכיב האחד הוא פנימי - הרצון. והמרכיב השני הוא היכולת. תלמיד חכם הוא בראש ובראשונה אדם ששאיפותיו ממוקדות ברצון להיות תלמיד חכם. אמנם שאיפות אלו מצריכות כלים למימושן. הכלים הם ההשכלה התורנית והמיומנויות התורניות הבסיסיות, שבלעדיהן לא ניתן ליישם את השאיפות. ושוב נחזור ונדגיש אנו מדברים על דרגת המינימום. ממנה ואילך הגדילה היא אינסופית.

יש להסביר באופן מפורט את שני המרכיבים הללו: המרכיב הלימודי - היכולת הלימודית המפותחת, והמרכיב הרצוני - האישיות המפותחת.

יכולת לימודית מפותחת

תלמיד חכם הוא אדם שיש לו יכולת לימוד עצמאית. הוא ניגש לגמרא ולמפרשים, לפוסקים ולשו"תים, ללא מורא, כשותף לתהליך ולא כמתבונן מהצד. אם נדרש הוא לברר דבר הלכה, יודע הוא לברר אותה מיסודותיה. כך גם אם נדרש הוא ללמד שיעור, יודע הוא לגשת אל הנושא ולהציעו בפני הלומדים בתבונה. היכולות הללו מבוססות על מיומנויות לימוד בסיסיות, על ידע והיכרות עם מושגים, ובעיקר על רכישת דרכי החשיבה של הגמרא והמפרשים.

אולם צריך להבין שיכולת לימודית זו איננה רק יכולת טכנית. היא קשורה באופן עמוק בשאלת המגמה הפנימית של הלומד. כדי להגיע לדרגה זו יש הכרח להיכנס ללימוד ממקום נפשי מיוחד. אי אפשר ללמוד כמתבונן מן החוץ, כפי שקורה ברוב תחומי הלימוד. הלומד בעיון, נכנס לתוך הדיון כאחד השותפים, ואמור להביע כל הזמן עמדה. הלומד הזה מעיין בכל דבר, מתוך מעורבות רגשית עמוקה, כמי שמוטלת עליו האחריות להכריע בשאלות הנדונות באופן אותנטי. רק לימוד כזה מעלה את הלומד לדרגה של עצמאות לימודית, ומפתח אצלו יכולת יצירתית.

אישיות מפותחת בעלת שאיפות ברורות

תלמיד חכם הוא אדם שכל הסתכלותו על החיים שונה מיסודה. לימוד התורה הוא תמצית הווייתו, ודרכי החשיבה של התורה הן אופן הסתכלותו על העולם. יחסו אל הזמן שונה תכלית שינוי מיחס החברה הכללית, וכל זמנו הפנוי מוקדש ללימוד התורה. כל זה נובע מיחס חדש שהוא רכש לכל החיים החומריים. שאיפותיו מן החיים החומריים הן להיות מצע ובסיס לבניית החיים הרוחניים.

יותר קשה הדרך אל היעד האישיותי. כאן מדובר בעיצוב מחדש של כל המבט. כדי להגיע לדרגה זו אין להסתפק בלימוד הגמרא בלבד, אלא יש להתבונן באופן עמוק בשאלות היסוד של היותך יהודי. מי הוא ה' אותו אתה עובד, מה ה' שואל מעמך, וכיצד היא הדרך לעבודתו. בישיבה משתדלים לענות על שאלות אלו באמצעות שיעורי האמונה והשיחות. אולם כמובן שאין להסתפק בהם, ועל כל אחד מוטלת חובה, ללמוד אמונה באופן אישי, מסודר וקבוע. יתירה מזו, על כל אחד מוטלת החובה לברר שאלות אלו, גם באמצעות בירורן עם רב או חבר באופן אישי יותר.

אמנם גם הידיעה אינה מספקת. כבר אמרו חכמי המוסר על הפסוק: "וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ" (דברים ד, לט), שכגודל המרחק בין אי ידיעה ל'וידעת', כך הוא המרחק בין ידיעה ל'והשבות'! לכן מלבד לימוד האמונה, על האדם לעמול כל חייו על חיזוק הרצון והמוסר. זו הסיבה שמקפידים לשמור על קביעות יומית של לימוד מוסר בישיבות.

מנהיג או אישיות

הדגשתי כבר בתחילה שאנו שואפים להקים קבוצת מנהיגות בעם ישראל. אולם הזכרתי גם בסוף אותה פסקה, שלכל תכונות המנהיגות הללו, יש תרומה מיוחדת גם לאדם עצמו. כאן המקום להסביר נקודה זו בהרחבה.

מנהיגות בכלל ומנהיגות של תלמיד חכם בפרט, איננה מקצוע או משרה ואפילו לא התמחות. בראש ובראשונה מתגלמת מנהיגות זו, באישיות המנהיגה את עצמה. אישיות זו היא אישיות תורנית עצמאית במלוא מובן המילה, ובפסקות הבאות אשתדל לתאר אותה בכמה מישורים זה על גב זה.

הלכה למעשה

ההלכה היהודית מקיפה את כל מרחבי החיים. אין יום ואין שעה שאדם אינו נדרש לשאלה כיצד עליו לנהוג. ניתן לומר בבטחון, שההלכה מקיפה את חיי היהודי יותר מכל תחום אחר. אדם נדרש בחייו לשאלות בתחומים רבים: תזונה, כלכלה, חינוך, רפואה ועוד תחומים, אך אף תחום אינו כל כך יומיומי כמו ההלכה. האדם הממוצע שלא למד, חייב לסמוך בכל התחום ההלכתי על רב שיורה לו את הדרך, בדומה להסתמכות על רופא. אולם, מלבד העובדה שקשה לקיים בחיים השוטפים קשר רציף ויומיומי עם מורה הוראה; זו גם אינה דרך מומלצת לכתחילה. אפילו בתחום הרפואה, ובוודאי בתחומים אחרים, כל אדם חכם בוחן את הדברים ומשתדל להגיע להכרעה משל עצמו.

אדם מודרני בודק באינטרנט את דרכי הטיפול הקיימות לפני התייעצותו עם רופא. וכך גם נוהגים רבים בתחומי החיסכון, המשכנתא, רכישת מוצרים וכמעט בכל עניין. כיצד יכול אדם חכם שכזה להפקיר את תחום ההלכה, שכפי שאמרנו הוא משמעותי ומקיף יותר מכל התחומים האחרים, בידיו של אדם אחר?

תלמיד חכם מתמודד עם התלבטויות הלכתיות בעצמו. אין זה סותר את העובדה שהוא נועץ ברבנים ודן עם פוסקים, וכמובן אף מכפיף עצמו לדעת גדולים ממנו.

הלכה חיה ומשפיעה

אינו דומה מי שמקיים את ההלכה רק לפי הוראות מבחוץ, לזה שמקיימה לאור הבנתו הוא. לא רק הקישור הנפשי ומידת המחויבות שונים, אלא ההשפעה כולה של המצוות על האדם היא אחרת לגמרי. אנו מאמינים שהמצוות אינן שרירותיות. כבר לימד הרמב"ם (מורה נבוכים ג, כו- כז) באריכות, שכל המצוות פועלות על נפש האדם ועל החברה.

> אלא סוברים המון החכמים שיש להן טעם, כלומר תכלית מועילה בהחלט, אלא שהיא נעלמת ממנו, אם מחמת קוצר שכלינו או לחוסר ידיעתינו, והנה כל המצוות לדעתם יש להן טעם, כלומר שיש לאותו הציווי או האזהרה **תכלית מועילה**.

(מורה נבוכים ג, כו)

ברור לפי זה, שככל שקיימת מודעות גבוהה יותר לתוכן ההלכתי ולרקע של הדברים, כך גוברת ההשפעה החיובית של המצווה על האדם. אינו דומה מי שמקיים את ההלכה בגופו, לזה שמקיימה בגופו ובשכלו.

יתירה מזו, תלמיד חכם זוכה לדבר מיוחד. גם מצוות שאינן מתממשות בחיי המעשה, מאירות את חייו. לאור ההבנה שהמצוות פועלות על הנפש, הרי שניתן להשיג את מטרתן על ידי לימודן המעמיק. מצוות רבות אינן מעשיות כיום, מצוות רבות נוספות אינן מעשיות בכל יום, ומצוות אחרות אינן מעשיות אצל כל אדם. אצל תלמיד חכם נקודות אלו שוליות. העיון במצוות התורה כולן, משפיע על נפשו כאילו קיים אותן, ואולי אף יותר מן המקיימן בלבד. כך יכול הוא להיות ספון בחדרו, ולעסוק בכל מאודו במצוות הפרשת מעשרות, הגם שמעולם לא עבד בשדה. יכול הוא לעסוק במצוות המקדש למרות שאינו כהן. ואף לפסוק בדיני שכנים למרות שאינו דיין.

אמונה

תלמיד חכם מבסס את האמונה בה' על יסודות מוצקים! המצווה הראשונה בתרי"ג מצוות היא המצוה לידע את ה'. כיצד ניתן לדעת את ה'? ישנן שתי דרכים: עיון במעשי הקב"ה - הבריאה, ולימוד דברו של הקב"ה - התורה. יהודי מצֻווה כל חייו להעמיק את ידיעת ה', ושתי הדרכים הללו לפניו. הרמב"ם מתאר בהלכות תלמוד תורה את אופן הלימוד הנדרש:

> וחייב לשלש את זמן למידתו, שליש בתורה שבכתב, ושליש בתורה שבעל פה, **ושליש יבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו ויוציא דבר מדבר וידמה דבר לדבר ויבין במדות שהתורה נדרשת בהן** עד שידע היאך הוא עיקר המדות והיאך יוציא האסור והמותר וכיוצא בהן מדברים שלמד מפי השמועה, ועניין זה הוא הנקרא גמרא.

(רמב"ם תלמוד תורה א, יא)

אבל בהלכה הבאה מסייג הרמב"ם את דבריו:

> במה דברים אמורים בתחלת תלמודו של אדם אבל כשיגדיל בחכמה ולא יהא צריך לא ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי השמועה כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני תורה **ויפנה כל ימיו לגמרא בלבד לפי רוחב שיש בלבו ויישוב דעתו**.

(שם א, יב)

לימוד התורה על כל מכמניה חורג מעל ומעבר ללימוד הלכה. המתבונן בדרכי החשיבה של התורה, המעמיק במוסר הא-להי והיורד לשיתין של הפסיכולוגיה האנושית וניהולה על ידי הקב"ה; עומד על דרכי הקב"ה בעולם ונמצא מכיר את מי שאמר והיה העולם. בכך מממש הוא את הציווי לידע את ה' שהוא הוא מצוות האמונה.

מימוש הייעוד האנושי

לבסוף יש לציין את היסוד המהותי החופף על הכל. לכל דבר בעולם יש ייחודיות המלמדת על מהותו. כל דבר בעולם, בין ממעשי הבריאה ובין ממעשה ידי האדם, אמור לממש את מהותו. מימוש מהות זו נעשה במיצוי הייחודיות של אותו דבר. הדבר המייחד את האדם מכל יצורי תבל הוא השכל שניחן בו. מימוש הפוטנציאל האנושי, הינו מימוש היכולת השכלית של האדם. בשכל הזה אדם רוכש ידע, בשכל הזה אדם משכיל ומחדש, ובשכל הזה אדם בוחר בטוב ומואס ברע. אולם, לכל אדם יש חשיבה מיוחדת משלו, ולכן רק הלימוד האישי שלו, וההבנה המיוחדת לו, היא מימוש הייחודיות שלו. לימוד שעיקרו קליטת מידע, אינו שונה בין אדם לאדם. רק לימוד שבו הלומד פעיל, מחדש ויוצר מממש את הפוטנציאל האישי והייחודי שלו.

תלמיד חכם זוכה למפגש אישי ומיוחד בין שכלו המיוחד לשכל של התורה. המפגש הזה הוא המפגש הפרטי שלו, כאן אין לאדם אחר כל נגיעה. המפגש הזה הוא המפגש היוצר. מפגש זה הוא המפגש המחדש. המפגש הזה הוא שבונה את התורה הייחודית של האדם הפרטי.

מכוח תורה ייחודית זו, המשתלבת בתוך המכלול של התורה כולה, פועל התלמיד החכם ומנהיג. אין הוא ניגש לעולם מכוח מה שאמרו אחרים, אלא מכוח המבט המיוחד שלו, שמבוסס על כל מה שאמרו לפניו אך מתובל בהבנה המיוחדת שלו. כאן נוצרת מזיגה שבכוחה לתת לאדם תכונה של מנהיגות אמיצה ללא חת, יחד עם המימוש הגבוה ביותר של האני המסוים.

הערה לסיום

למרות כל האמור לעיל, אסור לשכוח את ההבדלים שיש בין אדם לאדם. על כל אדם למצוא את דרכי הלימוד ותחומי הלימוד המתאימים לתכונות נפשו. כך כתב הרב קוק:

> ישנם שיצאו לתרבות רעה, מפני שבדרך למודם והשלמתם הרוחנית בגדו בתכונתם האישית המיוחדת. הרי שאחד מוכשר לדברי אגדה, ועניני ההלכה אינם לפי תכונתו להיות עסוק בהם בקביעות, ומתוך שאינו מכיר להעריך את כשרונו המיוחד הוא משתקע בעניני הלכה, כפי מנהג המורגל, והוא מרגיש בנפשו נגוד לאלה הענינים שהוא עוסק בהם, מתוך שההשתקעות בהם אינה לפי טבע כשרונו העצמי. אבל אם היה מוצא את תפקידו וממלאו, לעסוק בקביעות באותו המקצוע שבתורה, המתאים לתכונת נפשו, אז היה מכיר מיד שהרגשת הנגוד שבאה לו בעסקו בעניני ההלכה לא באה מצד איזה חסרון בעצמם של הלמודים הקדושים והנחוצים הללו, אלא מפני

שנפשו מבקשת מקצוע אחר לקביעותה בתורה, ואז היה נשאר נאמן באופן נעלה לקדושת התורה, ועושה חיל בתורה במקצוע השייך לו, וגם עוזר על יד אותם שידם גוברת בהלכה, להטעימם מנעם האגדה.

(אורות התורה ט, ו)

לכן למרות כל האמור לעיל, חובה על כל אחד לבחון את נטיות לבו, ולהתאים את לימוד התורה שלו לנטיות אלו. אסור להתכחש לנטיות הלב, כי כפי שכבר אמרנו למעלה, הייחודיות של כל אדם צריכה לצאת מן הכוח אל הפועל, ולמצוא את המקום המיוחד שלה בתורה.